

DOMANICZKY ENDRE

SZÉCHENYI GONDOLATAINAK HATÁSA MÁDL FERENC ÉLETMŰVÉRE

Mádl Ferenc 1952-ben pécsi egyetemistaként Széchenyi életművéről írt munkája 2022-ben, a hagyaték rendezése során került elő. Bár kéziratban maradt, szerzője számára kiemelt jelentőséggel bírhatott, ugyanis egy külön másolati¹ példányt őrzött belőle az íróasztala fiókjában. A dolgozatot kézbe véve az olvasóban számos kérdés merül fel: 1) hogyan keletkezett, vagyis mi volt a szerző célja vele?; 2) miért pont Széchenyi-ről írt?; végül: 3) miért fontos ez a dolgozat, értve ezalatt, hogy egykor miért volt fontos a szerző számára, illetve hogy miben áll a jelentősége az utókor szempontjából? Rövid áttekintésemben – a források tükrében – ezekre próbálok válaszolni.

A dolgozat keletkezési háttere

Mádl Ferenc idős korában többször is felidézte, hogy már gyerekként megismerkedett a reformkori politikai elit nagyjainak gondolataival. Széchenyi és Kossuth esetében azt is elmondta, hogy otthon, a szülői házában olvasott tőlük munkákat,² de megemlíttette még Eötvös József, Deák Ferenc és Kölcsey Ferenc nevét is.

A hagyatékában található iratanyag Mádl állításait nemcsak alátámasztja, de lehetővé teszi azok kiegészítését is. Az édesapa visszaemlékezéseiből kiderül, hogy már ifj. Mádl Antal is érdeklődött – gyermekei születése előtt is³ – Széchenyi iránt, s nem csupán az életrajzát ismerte, hanem legfontosabb munkáit is.⁴ Mádl valószínűleg tőle hallott először a legnagyobb magyarról, s ehhez kapcsolódóan a reformkor többi meghatározó politikusáról is. A fentiek ismeretében könnyen elképzelhető

¹ Az eredeti példány nem került elő, aminek több oka is lehet: a.) elveszhetett; b.) a hagyatékban belül lappang valahol; c.) elkészülte után másnál került elhelyezésre (mint például Mádl Rerum Novarumról szóló dolgozata, amely maig Marx Gyulánál található. A történetre ld. Dr. Marx Gyula: „Az én 1956-om”, in Béres Katalin (szerk.): *„Sívó évek alján” Történetek az ötvenes évekből*. Zalaegerszeg, 2006, ZMMI, 88.

² Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (*Magyar Nemzet* 2000.06.10.25.)

³ ifj. Mádl Antal 3.

⁴ ifj. Mádl Antal visszaemlékezései alapján két kötet jöhet számításba: a.) a Széchenyi igéi (Bp., Pallas, 1921.), amelyhez Szekfű Gyula írt előszót, illetve b.) a Széchenyi tanításai című munka, amely két, egy hosszabb (Széchenyi vallomásai és tanításai. Bp., Stádium, 1926.) és egy rövidebb (Széchenyi tanításai. Bp., Egyetemi Nyomda, 1926.) változatban is megjelent.

az is, hogy az édesapa, aki rendszeresen kölcsönzött,⁵ vásárolt,⁶ illetve családon belül is kapott⁷ könyveket, valamelyik általa már korábban olvasott kötetet átadta a fiának, ami önmagában is iránymutatás lehetett a fiatal Mádl számára a témában való elmélyedésre.⁸ Nyilvánvaló – a néhai köztársasági elnök fennmaradt iskolai füzetei tanúsítják –, hogy a veszprémi piarista gimnáziumban alapos nevelésben részesült. Mádl egy darabig humán tagozatra járt,⁹ és itt az oktatás részeként nem csak az antik auktorokkal, de a magyar irodalommal és részben a klasszikus politikai munkákkal¹⁰ is meg kellett ismerkedniük.

A fiatal Mádl Ferenc érdeklődése tehát valószínűleg e kettős – otthoni és iskolai – ráhatásnak köszönhetően fordult a reformkor, mint a magyar történelem egyik dicső korszaka felé. Nem sokkal a család Ausztriából való hazatérését követően már szabadidős tevékenységképpen is írni kezdett. Első fennmaradt, Kazinczy Ferenc életéről szóló esszéje 1947-ben, még az iskola államosítása előtt készült. A politikai élet eldurvulása, amely az ő és diáktársai számára az iskola államosításában és a paptanárok elbocsátásában öltött testet, vélhetően csak fokozta a magyar történelem iránti érdeklődését. Tudjuk, hogy a felnőttkor küszöbén álló Mádl – bár „paraszti származására” tekintettel az új rendszer nyertesei közé tartozott – az akkor már több mint két évszázados múltra visszatekintő iskola „átszervezését” nem csak helytelenítette, hanem néhány barátjával együtt aktív ellenállást is szervezett.

A veszprémi gimnazisták által létrehozott titkos közösség alapvetően a korábban megismert és megszokott piarista hagyományokra épült és fő célja a vallásgyakorlás, valamint a tanulmányok minél magasabb szintű folytatásának biztosítása – az önképzés lehetőségének megteremtése – volt. A résztvevők ezt az önképzést többek között egymásnak tartott előadások, valamint fordítások elkészítése és megosztása révén biztosították. Több helyről próbáltak hozzájutni idegen nyelvű történeti, irodalmi, vallási és politikai munkákhoz, ezeket részben kéz-, rész-

⁵ Mádl Ferenc: Magyarország Európa (falusi történetben elbeszélve) (In: Díszdoktoravató 1998. október [Pécs], [PTE ÁJK], [1998] 6. Kézirat).

⁶ Mádl Ferenc: Magyarország Európa (falusi történetben elbeszélve) (In: Díszdoktoravató 1998. október [Pécs], [PTE ÁJK], [1998] 6. Kézirat).

⁷ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (*Magyar Nemzet* 2000.06.10.25.) és Oplatka András: Vendégségben Mádl Ferenc köztársasági elnöknel (MTV, 2002).

⁸ Az azonosulást valószínűleg megkönnyíthette, hogy Széchenyi, aki magántanuló volt, a vizsgái egy részét a pesti piarista gimnáziumban tette le (Széchenyi Antológia 1926. 55.), vagyis kvázi piarista öregdiáknak számított.

⁹ Vö.: Mádl Ferenc 1951. június 16-án kelt érettségi bizonyítványa (a család tulajdonában).

¹⁰ Például Zrínyi Miklós *Az török áftum ellen való orvosság* című művével, amelyre Széchenyi-dolgozatban is található utalás (vö.: Mádl Ferenc 1947/1948. évi magyar füzete és leckefüzete, a család tulajdonában).

ben pedig gépirásos másolatok formájában terjesztették. Mádlra, akinek részvétele a pécsi egyetemi évei alatt viszonylag jól dokumentálható, e baráti körrel való kapcsolatának elmélyülése vélhetően már az utolsó két gimnáziumi évében is pozitívan hatott. Ekkor már nem „csak” jeles, hanem kitűnő tanulónak számított, aki tanulmányi eredményeire tekintettel kitüntetésben is részesült. Másrészt ebben az időszakban kezdett el komolyabban foglalkozni az írással. Többek között ekkor, 1949-ben fogott hozzá a Széchenyi-életrajz megírásához,¹¹ de sok időt töltött irodalmi kérdésekkel is: verseket olvasott, naplót vezetett és novellákat írt.¹² Ugyanekkor – nagy valószínűséggel 1950-ben – kezdett neki a nyugat-európai gazdasági integrációról szóló angol nyelvű (!) tanulmánya elkészítésének is.¹³

Egyszóval Mádl már gimnazistaként megteremtette szellemi függetlenségének kereteit, és ezt a közeget az érettségi után – Veszprémből Pécsre kerülve is – keresni kezdte. Egyik veszprémi barátja révén rövid idő alatt megtalálta azt a titkos közösséget, amelyet a résztvevők „kiscsoport”-nak hívtak, és amelynek egyetemi évei során mindvégig – Budapestre kerülve is – tagja maradt. Ez a közösség nem csak baráti, hanem szellemi kör is volt, tagjai nem csupán a legjobb tanulók akartak lenni, de a Vaszfüggöny mögött is naprakészek a világ dolgaiban. Tudjuk, hogy a kiscsoporton belül Mádlt elsősorban két téma foglalkoztatta: XIII. Leó pápa híres körlevelének, a *Rerum Novarum*nak a hatásai, vagyis az egyház szerepe és szolgálata az új tömegtársadalomban, és ennek nyomán a katolikus politikai irányzatok (a keresztényszocializmus, kereszténydemokrácia témaköre)¹⁴, valamint Európa és a közép-európai régió helyzete és jövője. A Széchenyiről írt dolgozat ez utóbbi téma egyik alapvető darabja lehetett.¹⁵ Nem tudjuk, hogy másokról (például

¹¹ Mádl Ferenc: A legnagyobb magyar (Élő hajtás rügyei, 1949. 135–144., a család tulajdonában).

¹² Mindezt megerősítik ebből az időszakból (1947–1951) fennmaradt füzetei, melyek közül a legfontosabbak: a.) Mádl Ferenc 1947/1948. évi magyar füzete és leckeüzete (a család tulajdonában); b.) Mádl Ferenc verses füzete 1946–[?1951] (a család tulajdonában); c.) Élő hajtás rügyei (esszék, novellák, 1949) (a család tulajdonában); d.) Megtalált régi kalászkok (fordítások) (a család tulajdonában); e.) Naplójegyzetek (1950 [töredék] és 1951. 01–04. hó) (a család tulajdonában).

¹³ Mádl, Ferenc: The European Steel and Coal Community (ESCC) Under the Sky of – United Europe (1953.07.01., kézirat, a család tulajdonában). A kézirat első változata valószínűleg 1950-ben, a végleges (fennmaradt) változata 1953-ban készült.

¹⁴ Mádl és barátai kezdetben a keresztényszocializmus elmélete és gyakorlati megvalósítási lehetőségei iránt érdeklődtek (vö.: Marx Gyula 1956.03.15-i kihallgatási jegyzőkönyve [ÁBTL-3.1.9. – V-141190/1a.]), vagyis a fennálló helyzeten (a szovjet megszállási övezeten) belüli politikai mozgástér kiterjedését próbálták megérteni. Mádl csak később, 1961–1964 között folytatott strasbourgi tanulmányai során, amikor lehetősége nyílt arra, hogy a nyugat-európai kereszténydemokrata politikusok (az európai integráció „alapító atyái”, mint Robert Schuman, Konrad Adenauer vagy Alcide de Gasperi) eszméivel közelebbről is megismerkedjen (amint erre több interjújában utalt is), kötelezte el magát a nyugat-európai kereszténydemokrácia gondolatvilága mellett.

¹⁵ Azt, hogy a kézirat a kiscsoportos tevékenység keretében készülhetett, a Bevezető két utolsó sora

Kossuthról vagy Deákról) is készült-e ilyen anyaggal, ám a Széchenyire történt, más munkáiban – például az 1954–1955-ben íródott kisregényében¹⁶ – tett hivatkozásai alapján valószínűleg kifejezetten a legnagyobb magyarra koncentrált. A kéziraton látszik, hogy alapos kutatómunka során készült, az irodalomjegyzéke több, akkoriban nehezen hozzáférhető munkát is tartalmazott. Mádl két alapvető forrása Iványi-Grünwald Bélának a *Hitel* új kiadása elé írt Széchenyi-tanulmánya,¹⁷ illetve a már valószínűleg otthon megismert Széchenyi-antológia lehetett – ám e munkák csupán a háttérrel biztosították saját gondolatmenetének kifejtéséhez.

Széchenyi helye és szerepe a mádli életműben

Miért pont Széchenyi? – jutunk el a dolgozatot lapozgatva a fő kérdéshez. Egyrészt mert Mádl úgy vélte – és a dolgozat részben ennek a bemutatását célozza –, hogy ő volt a magyar reformkor központi figurája, „motorja”, és – amit Arany híres versének gyakori hivatkozásával fel is idéz – vátesze, aki évtizedekkel előre látta az eseményeket, így élete és munkássága a mához is szól. Mádl számára azonban Széchenyi nem csupán „Kasszandraként” jelentős, akit – mint írja – az utókor rendre elferdít, elhallgat vagy félremagyaráz, hanem a *Hitel* szerzőjeként. Ez a munka volt az, ami a fiatalembert szemmel láthatóan lenyűgözte, és írásra készítette. A Széchenyi által felépített logikai rendszer, amely egy konkrét probléma láttán, azt továbbgondolva évtizedes-évszázados távlatba helyezve képes volt egy átfogó reformprogram megalkotására. Vagyis Mádl Széchenyiben ez a reformprogram – Magyarország átalakításának „receptje” – ragadta meg igazán! Van azonban az életrajzban egy harmadik elem is, amely viszont a főhőssel való azonosulást segítette elő: a gróf személyes tulajdonságai, amelyek – mint Mádl későbbi pályafutása során megvallott értékrendjéből kitűnik – megkönnyíthették Széchenyi példaképpé válását. E korai dolgozat ismeretében egyáltalán

(„Életre! Dolgozni! [...] E tanulmány is ennek jegyében született.”) is alátámasztja, amely erős gondolati hasonlóságot mutat Mádl mintegy két évvel később készült, a kiscsoportos munkáról szóló regényének bevezetésével (vö.: 1. közlemény 6. l.).

¹⁶ [Mádl Ferenc]: Akik köztünk vannak... (Kézirat, [1955 körül] 25.) (a család tulajdonában).

¹⁷ Ehhez nagy valószínűséggel a Pécsi Egyetemi Könyvtárban jutott hozzá vagy a jogi karon egyik tanárának, Benedek Ferencnek, a római jog későbbi, nemzetközi hírnű professzorának köszönhetően, aki Mádl számára a diákok elől elzárt, csak oktatók számára hozzáférhető könyvekhez is hozzáférést biztosított. Vö.: Domaniczky Endre: Mádl Ferenc kisregényének pécsi vonatkozásai 51. l. (In: Korsós-né Delacasse Krisztina – Máthé Gábor – Mezey Barna (szerk.): *A közép-európai régió és a nyugati hatások: A tradicionális jog alakulásai*. Budapest, 2023, Gondolat, 49–66.).

nem tűnik nehéznek ezeket a magánember számára fontos értékeket, illetve később a politikust is vezérlő gondolatokat a mádli életműben beazonosítanunk.

Az előbbi vonatkozásában érdemes itt felidézni Mádlnak az Antall-kormány minisztereként adott egyik korai interjóját, amelyben a világképét alakító – otthonról és az iskolából magával hozott – értékekről beszélt: „...a becsületes munk[a], a tanulás szenvedély[e], az egymásért, a kisebb és nagyobb közösségért való helytállás[s], a feladatok átértékelés[e], a racionális megoldások keresés[e], a hi[t], hogy van értelme a küzdelemnek, a csalódásokon, bukásokon át is az újrakezdésnek kicsi egyéni vagy társadalmi világunkban egyaránt...”¹⁸ A kézirat Széchenyije – aki egyszerre idealista és realista, mélyen érző és határozott, vallásos, továbbá elkötelezett a nemzeti értékek és hagyományok megőrzése iránt – a Mádl által otthon látottakhoz nagyon hasonló értékrendet vall. Vagyis Széchenyi, aki a régi Magyarország és a Kelet népének Nyugathoz való felzárkózását elindította, Mádl számára nem csupán történelmi hős, hanem a magyar történelem azon kiemelkedő alakja, akivel személyesen is leginkább azonosulni tudott.¹⁹ Széchenyi tehát programjában, didaktikai módszerében és személyes tulajdonságaiban is példaképpé vált Mádl számára, ezért választotta legfontosabb művét – amelyen keresztül a munkamódszerét és a személyt magát is részletesen be lehet mutatni – témául.

Az értékrend összehasonlítását követően röviden szólni kell a politikust vezérlő gondolatokról is. A dolgozat Széchenyije ismert értékalapú döntéseiről, a keresztény értékrend – magán- és közéletben történő – követése iránti elkötelezettségéről, valamint távlatos gondolkodásmódjáról, amelyben a magyarság sorsát egyidejűleg két síkon: a közép-európai és kontinentális összefüggésekben szemlélte. Ez a gondolkodás- és szemléletmód, illetve politikai értékrend tulajdonképpen a politikus Mádl teljes közéleti működésének is alapjául szolgált. Vessünk ezekre a fogalmakra egy gyors pillantást!

Széchenyi *Hitelje* nem más, mint egy gazdasági reformprogram leírása, amelynek mentén esély nyílik „[b]elülről létrehozni nemzeti és

¹⁸ Értéket védeni és teremteni. Interjú dr. Mádl Ferenc tárca nélküli miniszterrel (In: Új Horizont 1991/5–6. 8.).

¹⁹ Elegendő itt csupán Mádl egyik kedvelt mondasára felhívni a figyelmet, amelyet a fiatalember magánlevelezésében, az idős tudós írásaiban és beszédeiben, valamint a Széchenyi-dolgozatban egyaránt megtalálunk. A „2×2=4” használata a 19. század elejétől kezdve kimutatható a magyar sajtóban. Mind Széchenyi, mind Kossuth műveiben előfordul, klasszikussá mégis a tragikus sorsú magyar költő, Radnóti Miklós egyik versének köszönhetően vált, akihez Mádl – a szentkirályszabadjai találkozás miatt (bővebben: Oplatka András: Vendégségben Mádl Ferencnél, 2002) – amúgy is az átlagosnál erősebben kötődött. A Széchenyi-dolgozat ismeretében azonban – ahol már a bevezetőben is többször előfordul – könnyen elképzelhető, hogy Mádl e mondást a *Hitelben* olvasta először, és ezt követően kezdte el azt használni (jelenleg a mondaság használatára a Mádl-életműben ez a legkorábbi adat).

állami önállóságának igazi lételapját”.²⁰ Az intézkedéscsomag azonban nem önmagáért való: a nemes gróf az „ország gazdasági felemelkedését... csak eszköznek tartotta ahhoz, hogy felvirágoztassa a nemzeti kultúrát.”²¹ Megőrizni a magyarságot a változások tengerében, részben saját értékei miatt, részben viszont ezáltal is gazdagabbá tenni az egyetemes kultúrát – ahogyan ezt a fiatal Mádl maga is kiemelte.²² Nehéz ezeket a gondolatokat úgy olvasni, hogy abban ne az 1989-es rendszerváltozást követő első szabadon választott kormánynak azon tagjára gondoljunk,²³ aki előbb a privatizáció felelőseként maga is kulcsszerepet vállalt az új Magyarország gazdasági reformprogramjának kidolgozásában, majd pedig e munkáját művelődési és közoktatási miniszterként – egy új oktatási és kulturális rendszer alapjait létrehozva – tetőzte be.²⁴ Mádl miniszteri működésének summázata – a Széchenyi-dolgozat fényében – akként is megragadható, hogy a gazdaságpolitika fő célja a nemzeti kultúra felvirágoztatásának lehetővé tétele, illetve biztosítása, amelynek révén az ország a nyugati kultúra büszke és erős bástyája lehet,²⁵ ahogy egyébként Mádl miniszteri működése során soha nem is tévesztette szem elől sem az európai integráció, sem pedig a magyar kultúra ügyét.²⁶

Figyelemreméltó, ahogy a fiatalember – 1952-ben, a Rákosi-korszak egyik legnehezebb időszakában²⁷ – fontosnak tartotta, hogy a dolgozatban idézze Széchenyi híres mondását, miszerint Magyarország nem volt, hanem: lesz.²⁸ Ez az optimizmus hajtotta előre a miniszteri időszakában is, amikor annak tudatában vállalta el – akárcsak miniszter társai –

²⁰ Mádl Ferenc: Széchenyi élete munkája: a Hitel (I. fejezet).

²¹ Mádl Ferenc: Széchenyi élete munkája: a Hitel (III. fejezet).

²² Mádl Ferenc: Széchenyi élete munkája: a Hitel (V. fejezet).

²³ Akinek miniszteri tevékenységét 2011-ben, Mádl Ferenc 80. születésnapja alkalmából elmondott beszédében egykori tanítványa, Orbán Viktor így méltatta: „egy idős ú[r], aki... talán az egyik legelismertebb tagja a '94-ben megbukott kormánynak, az egyik olyan tagja, aki az akkori kormány bukása ellenére is úgy maradt meg az emlékezetünkben, mint korszakalkotó törvényeket előterjesztő miniszter.” (Orbán Viktor: „Köszöntő”, in Magyar Szemle 2011/3-4. 4–5.)

²⁴ Ennek a – miniszteri elődjével, Andrásfalvy Bertalannal megosztva – végzett munkának az eredményeiről leköszönésekor részletesen beszámolt Boross Péter miniszterelnöknek (Mádl Ferenc: Jelentés a Művelődési és Közoktatási Minisztérium 1990-1994 közötti tevékenységéről. Lelőhelye: MNL MNL-XIX-J-9-av. Mádl Ferenc miniszter iratai 25. d., 1101-1200. (1994) dosszié). A jelentés hamarosan nyomtatásban is megjelenik Az ismeretlen Mádl Ferenc. Írások tőle és róla c. kötetben. Mádl kultusz-miniszteri tevékenységének értékelésére l.: Domaniczky Endre: Mádl Ferenc. Tudós és államférfi (Bp., 2022. 263–274. Kézirat).

²⁵ Mádl Ferenc: Széchenyi élete munkája: a Hitel (V. fejezet).

²⁶ Bár művelődési és közoktatási miniszterré csak 1993 februárjában nevezték ki, a tudománypolitika már 1990-től hozzá tartozott.

²⁷ L. bővebben: Gyarmati György: A Rákosi-korszak (Bp., ÁBTL-Rubicon, 2011. 166–219.).

²⁸ Eredeti formájában: „Sokan azt gondolják: Magyarország – volt; – én azt szeretem hinni: lesz!” (Iványi-Grünwald Béla, ifj.: Gróf Széchenyi István Hitel. A taglatat és a hitellel foglalkozó kisebb iratok (Bp., MTT, 1930. 492.).

a feladatot, hogy szinte a lehetetlenre vállalkoztak. Ahogyan példaképe, ő is azt vallotta, hogy „...távlatokban kell gondolkodni, ezt próbálom, s az embernek hinnie kell abban, hogy van értelme annak, amit tesz. Ez különösen nehéz a sok kritika mellett, ami a kormányt éri. Engem ugyan nem tud megingatni, mert alapvetően meg vagyok győződve a jelenlegi gazdasági, társadalmi, politikai folyamatok történelmi értékéről, a főirány helyességéről, s ez mégiscsak az új Magyarország demokratikusan megalakult kormánya, amely e főirány követésére hivatott. [...] A magam részéről megteszem érte, amit tudok. Nem elsősorban a kormányért. A kormánnyal – amíg vállalt irányát követi – az ügyért.”²⁹ Végül ez az ügy – a nemzeti megújulás programja³⁰, vagy ahogy ő inkább nevezte: a polgári Magyarország iránti elkötelezettség – vezette vissza a politikai életbe, hogy aztán 2000 és 2005 között köztársasági elnökként is az antalli örökséget ápolja.

Államfóként lehetősége nyílt, hogy álláspontját stratégiai (nemzeti) kérdésekben is megfogalmazza. Ennek két sarokpontjáról: a.) a kárpát-medencei sorsközösségről; illetve b.) a Nyugat-Európához való viszonyról, vagyis az európai integrációról számos alkalommal beszélt. Míg az előbbivel a Széchenyi-dolgozatban csak érintőlegesen foglalkozott, az utóbbiról a kéziratban is szó esett, de 1953-ban – még pécsi diákként – egy külön dolgozatot is készített, amelyben – a későbbi V4 előképeként – már felvetette egy közép-európai gazdasági közösség létrehozásának szükségességét.³¹ A kárpát-medencei nemzetiségekkel kapcsolatban a fiatal Mádl dolgozatában egyrészt Széchenyinek az erőszakos nemzetiségi politikával kapcsolatos ellenérzéseit emelte ki, másrészt a nemzeti kultúra emelésére, a „kiművelt emberfő” fontosságára figyelmeztetett.³² E két gondolatot tulajdonképpen ötvözte 2004-es szabadkai beszédében, amikor így fogalmazott: „[a] történelem azt bizonyítja, hogy az itt élő népek számára is az együttműködés az egyetlen perspektíva. Ezek a nemzetek nem egységes tömbben élnek, itt nincsenek egységes nemzetállamok, minden nemzet ismeri a többségi és a kisebbségi sorsot. Ez sokak számára egyfajta kiszolgáltatottságot jelent, amit nem szabad elfogadnunk”³³ – utalt arra, hogy a békés együttélés nem csupán opció, hanem az egyet-

²⁹ A tudomány feladatait a tudománynak kell megoldania. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Tudomány 1990/11. 1336).

³⁰ Az Antall-kormány programját I. részletesen: A nemzeti megújulás programja (Bp., Pallas, 1990).

³¹ Mádl, Ferenc: The European Steel and Coal Community (ESCC) Under the Sky of – United Europe (1953.07.01., kézirat, a család tulajdonában). A dolgozat hamarosan nyomtatásban is megjelenik Az ismeretlen Mádl Ferenc. Írások tőle és róla c. kötetben.

³² Mádl dolgozatának ezen részén erősen érződik Szekfű Gyula: A mai Széchenyi c. munkájának hatása (amely egyébként szerepel is a dolgozat irodalomjegyzékében).

³³ Beszéd a Városi Népkörben (KEHÉ 2004., Bp., KEH, 2005. 263.)

len hosszútávon is életképes lehetőség a térség valamennyi nemzete számára. Majd pedig hozzátette – tulajdonképpen az oktatás (a „kiművelt emberfő”!) fontosságát hangsúlyozva –, hogy „...a mai világban nem attól sikeres egy-egy nemzet, hogy mekkora területet von ellenőrzése alá, hanem attól, hogy milyen értékekkel képes az emberiség közös tudását gyarapítani.”³⁴ Az európai integrációval kapcsolatban pedig államfőként többször is megemlítette, hogy „[k]ulturális szempontból nincs »nagy« és »kis« nemzet, minden nemzeti örökség egyúttal világörökség is”. Azt is hozzátette: „[m]i a legbüszkébbek a kultúránkra vagyunk. Tudjuk, hogy nem üres kézzel megyünk most Európába.” Az elnök szavai és a diák dolgozatában írtak közötti hasonlóságot – több mint öt évtized múltán is – könnyű felfedezni.³⁵ Valószínűleg ez az egyik terület, amelyben Mádl Ferenc álláspontja fiatal korától kezdve változatlan maradt.

A másik pedig a keresztény eszmeiség közéletben történő érvényesítésének követelménye. Mádl Ferenc már köztársasági elnökként – az Európai Unió reformjával kapcsolatban – hangsúlyozta, hogy az európai integrációnak fel kell vállalnia keresztény gyökereit. „[E]bben az értelemben írja Robert Schuman Európáért című könyvében, hogy »a demokrácia vagy keresztény lesz, vagy nem is lesz«” – hangsúlyozta a Magyarország uniós csatlakozása kapcsán Stuttgartban elmondott beszédében.³⁶ Volt köztársasági elnökként ennél is tovább ment: a közélet megújításának szükségességéről beszélve annak alapjaként is a keresztény elvek követését nevezte meg.³⁷ Ez a gondolat már a fiatalkori dolgozatában is megtalálható, ahol Mádl így fogalmazott: „...a legnagyobb magyar bebizonyította, hogy a katolikum nemcsak magánügy, hanem a köz. Megrendítő alapossággal ezt Hitelében nyíltan kimondta, s egész rendszerében valláserkölcsei magaslatoknak – ha tetszik –, sarkpontoknak tartja legmagasabb téziseit. Egész cselekvésében, legprofánabb tetteiben a katolikum ereje érezhető”³⁸, amivel arra is utal, hogy példaképe döntései értékalapú döntések voltak.

³⁴ Beszéd a Városi Népkörben (KEHÉ 2004., Bp., KEH, 2005. 264).

³⁵ Vö.: A Széchenyi-dolgozat megfelelő részeit: „Széchenyi nagy immanens világképe: az egyetemes kultúra.” „Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátosságait mint ereklyét megőrizni és szeplőtlen minőségben kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit, s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végcéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni: ez a föladat.” „Hivatásunk nem csekélyebb, mint a világot egy új nemzettel gazdagítani meg, mit azonban csak kitűzött tervek szerint érhetnénk el.”

³⁶ Beszéd a 11. Baden-württembergi Európa-hét Stuttgarti beszédek Európáról című rendezvényén (KEHÉ 2004., Bp., KEH, 2005. 176).

³⁷ Bevezető előadás (Mészáros László-Szőcs Géza (szerk.): A második kecskeméti konferencia. Új államépítés, új irány, új feladatok, Kecskemét, 2009. 23.). A „más erkölcsi normák” kapcsán legtöbbször a hegyi beszédet említette. (A téma kifejtését l. például: Mádl Ferenc: *Az európai álom*. Ahogy az integrációs szerződések architektúrájában kibontakozott [*Magyar Szemle* 2009/7–8. 6–32].)

³⁸ Mádl Ferenc: Széchenyi élete munkája: a Hitel (V. fejezet).

Mádl kéziratát olvasva nem túlzás úgy fogalmazni, hogy a *Hitel* Széchenyiye erős hitéből merítette a határozottságot, amellyel döntéseit meghozta, és szilárdságot, amellyel azok mellett mindvégig képes volt kitartani. Mádl esetében sem volt ez másként, amint ez az őt jól ismerő Martonyi János megfogalmazásából is kiderül: Mádl Ferenc „...nagyon szelíd ember volt. Valóban, ...szelíd volt az egész egyénisége, de hát a szelídség mögött volt egy nagyon határozott, világos elképzelés és akarat. Tehát ő a véleményéből sohasem engedett”³⁹, ám döntéseinek szilárdságát nem az önérdék,⁴⁰ hanem az értékalapúság biztosította.⁴¹

A fiatal Mádl fontosnak tartotta kiemelni, hogy az „igazi hazafiság meg nem csallható jele, aki kész a nagyobb rész legkisebb hívására is minden olyashoz hozzájárulni, ami a közjó előmozdítását ígéri.” S a politikus Mádl valóban készen is állt erre a szolgálatra, de csak akkor, amikor hívták: így lett előbb 1990-ben miniszter, 1995-ben köztársasági elnökjelölt, majd 2000-ben köztársasági elnök. „Nem tolakodott, sohasem tolakodott” – emelte ki életút-interjújában egyik barátja, Kodolányi Gyula.⁴² Viszont szolgálni akart, ahogy ezt egy másik, egyetemistaként készített munkájában, a kisregényében ki is fejtette: a titkos pécsi baráti társaságnak, a kiscsoportnak az önképzés mellett a szegények szolgálata és evangelizációja volt a legfontosabb feladata.⁴³ Ennek tudatában a Széchenyitől vett idézet: „ha lenyesik szárnyamat, lábamon járok; levágják lábaimat, kezemen fogok járni; kiszakítják kezeimet, hason fogok mászni. Csak használhassak” – saját magának és barátainak szóló buzdításként is felfogható volt.

A politikus még két fontos tulajdonságára találhatunk utalást a kéziratban. A fiatalember fontosnak tartotta kiemelni, hogy Széchenyi tevékenységének egyik legfontosabb vonása az emberszeretet volt. Mádl a dolgozatban ezt írta: „szeretni és emberré nevelni az embereket!”⁴⁴ Tanárként és politikusként is ez volt a fő célja – sőt sikerének egyik titka, ahogy Martonyi János ezt többször is hangsúlyozta⁴⁵ –, bár Széchenyi harsány küldetéstudata – „[J]ogom van Magyarország fölött tanárkodnom”⁴⁶ – teljes mértékben hiányzott belőle.

³⁹ Martonyi János (Mádl Ferenc, a nemzet elnöke, MTVA, 2021).

⁴⁰ Ahogy Mádl dolgozatában idézte is Széchenyi egyik mondását, hogy „csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hord a szívében”.

⁴¹ Vö. Martonyi János egy másik fontos meglátását: „Mádl Ferenc értékvezérelt ember volt” (Mádl Ferenc, a nemzet elnöke, MTVA, 2021).

⁴² Kodolányi Gyula: *A világfa ágain*. Budapest, 2021, Nap Kiadó, 293.

⁴³ L. bővebben: Domaniczky Endre: „Mádl Ferenc és a jocisták”, in *Vigilia* 2023/1. 18–25.

⁴⁴ Mádl Ferenc: Széchenyi élete munkája: a *Hitel* (Bevezetés).

⁴⁵ Erről többször részletesen beszélt Martonyi János (Mádl Ferenc, a nemzet elnöke. MTVA, 2021).

⁴⁶ Politikai program töredékek (Pest, Trattner, 1847. 93.).

Végül érdemes megemlíteni, hogy a politikus Mádl egyik legfontosabb alapelve is megtalálható a dolgozatban. A fiatalember Széchenyiről szólva ugyanis úgy fogalmaz: „...ne a szó, a tett beszéljen!”⁴⁷ A „sztárkultuszt” elutasító tudós⁴⁸ és a sajtótól magát következetesen távol tartó közszereplő vezérelve ugyanide vezethető vissza: dolgozni kell, a munkát csendben, halkán végezni, az ítéletet – tetteink alapján – az utókor fogja kimondani felettünk.⁴⁹ Mádl valóban eszerint élt és dolgozott – mint látható, már fiatal korától fogva.

Széchenyi István portréja

A dolgozat jelentősége – összegzés

Mindezek után talán könnyebb válaszolni a harmadik kérdésre: miben állt a dolgozat jelentősége? A szerző szemszögéből nézve – aki egyébként egész életében Széchenyi tisztelőjének számított⁵⁰ – valószínűleg a politikusi munkája során tartotta szükségesnek, hogy fiatalkori gondolatait felidézze. Erre az elnöki tevékenységének utolsó évében elmondott Széchenyi-émlékbeszéde kínálta a legjobb alkalmat,⁵¹ amelyben – imponáló tárgyismeretét felvillantva – egyszerre mutatta be a nemes grófort, elemezte személyes tulajdonságait, és vázolta fel Magyarország újkori történetének legfontosabb eseményeit. A beszéd, ahogyan a Széchenyi-dolgozat is, erősen épít Arany János híres versének gondolatmenetére, amelyet Széchenyi halálára írt⁵² – már csak emiatt is kézenfekvő azt feltelezni, hogy a dolgozatot – évtizedek után – ekkor vette ismét elő.

S miért fontos az utókornak? Több okból is. Egyrészt – a többi Pécsett keletkezett, eddig nem ismert kézirattal együtt – felfedi, hogy Mádl Fe-

⁴⁷ Mádl Ferenc: Széchenyi élete munkája: a Hitel (VI. fejezet).

⁴⁸ Id. Trócsányi László: Jogász pályafutásom (Bp., Nagy és Trócsányi 1995. 78).

⁴⁹ Erre részletesen ld. Domaniczky Endre: Mádl Ferenc. Tudós és államférfi (Bp., 2022. 358–359. Kézirat).

⁵⁰ Elegendő itt utalni arra, hogy tanárként 1988-ban, a rendszerváltozás hajnalán tanszéki kirándulást is szervezett Nagycenkre, és miniszterként részt vett a Széchenyi-bicentenáriumi előkészítő munkáiban. Vö.: Burián László: „A nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának mai kérdéseiről”, in *Jogtudományi Közlöny* 1989/11. 610–613.), Domaniczky Endre: Mádl Ferenc. Tudós és államférfi (Bp., 2022. 263. Kézirat). Továbbá ld. még: Bécsben és Nagycenken az ötök. Adria-Duna leltár – Velence előtt (*Magyar Hírlap* 1990. 05. 28. 2.). Kedvezően fogadták a magyar javaslatot (Kisalföld 1990.05.28. 1–2).

⁵¹ Beszéd Széchenyi István sírjának megkoszorúzásakor (KEHÉ 2005., Bp., KEH, 2005. 149–151).

⁵² Arany János: Széchenyi emlékezete (1860).

renc tudományos és közéleti tevékenysége milyen sok szálon és erősen kapcsolódott a dél-baranyai egyetemvárosban eltöltött két évéhez. Nemcsak az első tudományos munkáját írta itt, hanem a nyugat-európai integráció jelentőségére is itt figyelte fel, amivel azonban csak mintegy évtizeddel később, az Állam- és Jogtudományi Intézet kutatójaként kezdett el szisztematikusan foglalkozni. Pécssett, a kiscsoportban teljesedett ki a katolikus mozgalmi tevékenysége is, amelynek gondolatvilága – ahogyan itt megismert barátai – egész életében elkísérte. Az első egyetemi mestere, Benedek Ferenc, aki szinte haláláig mellette maradt, ugyancsak itt tanított.⁵³ Másrészt a Széchenyi-dolgozat azért is jelentős, mert jól megőrizte a fiatal Mádl gondolatvilágát, s segítségével nem csupán a fiatalember erős közéleti affinitására, konzervatív, vallásos beállítottságára következtethetünk, hanem – későbbi közéleti munkásságának ismeretében – jellemfejlődésének iránya, a későbbi politikus eszmerendszerét képező keretek szilárdsága is érthetővé válik általa.

Láthattuk, hogy Széchenyit mint példaképet a fiatalember otthonról, az édesapjától kapta. Az íróasztalából előkerült dolgozatból pedig most már azt is tudjuk, hogy akkori gondolatai (és lelkesedése) – amelyek a politikus tevékenységére is hatással bírtak – élete végéig vele maradtak.

⁵³ Kapcsolatukra ld. részletesen: Domaniczky Endre: „Mádl Ferenc kondoleáló levele Benedek Ferenc özvegyének”, in *Per Aspera Ad Astra* 2022/1. 157–175.